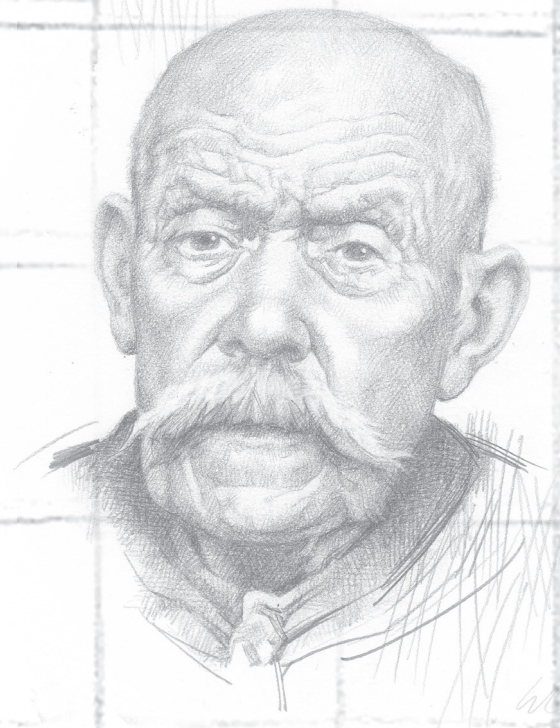
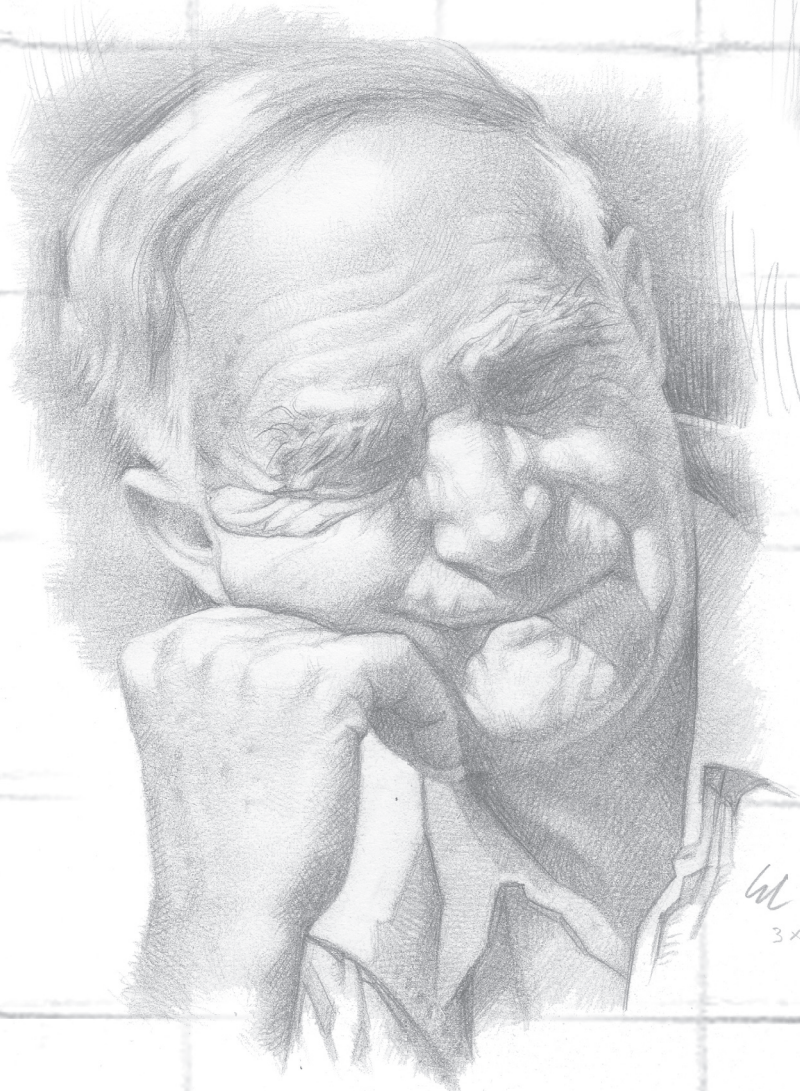

GIOVANNI CIVARDI

Tekenen met behulp van een raster

KARAKTERISTIEKE KOPPEN

2013

Giovanni Guglielmo Civardi werd op 22 juli 1947 geboren in Milaan. Na zijn diploma in economie behaald te hebben, studeerde hij medicijnen en bezocht hij de Scuola del Nudo van de Accademia van Brera, waar hij zich heeft toegelegd op portrettekenen en de beeldhouwkunst. Civardi heeft ruim tien jaar lang illustraties voor kranten, tijdschriften en boekomslagen gemaakt. Hij heeft tentoonstellingen van zijn beeldhouwwerken georganiseerd en zijn anatomische kennis vergroot tijdens frequente verblijven in Frankrijk en Denemarken. Hij geeft al jaren cursussen anatomie en figuurtekenen en heeft zijn onderwijservaring in talloze boeken vastgelegd.

Het merendeel van zijn boeken is vertaald in onder andere het Engels, Frans, Spaans, Russisch, Duits en Japans. Momenteel woont en werkt Civardi in Milaan en Nice. Sinds 2014 worden enkele van zijn schetsboeken naar levend voorbeeld en de originele tekeningen voor veel van zijn boeken bewaard in het historische fonds van de Biblioteca dell'Accademia di Brera in Milaan. Veel van zijn illustraties en talrijke tekenstudies worden sinds 2017 bewaard in de Musei Civici van Milaan (verzameling Achille Bertarelli) in Castello Sforzesco.

Alle mensen zijn gelijk, maar ze onderscheiden zich van elkaar door hun eigenschappen. Het is duidelijk: vaak bevat wat ik mooi vind niet aan anderen, en wat anderen mooi vinden, bevat mij niet. En zo is het goed. Eenvoudig en betekenisvol.

Giuseppe Verdi

Een geschenk is alleen een geschenk als het wordt aangenomen, anders is het slechts stof dat wordt weggeblazen...

De modellen op de tekeningen in dit boek zijn met hun toestemming en met die van de voor hen verantwoordelijke familieleden afgebeeld. Hiervoor wil ik hen hartelijk bedanken. Elke eventuele gelijkenis met andere personen of andere kinderen is louter toeval. Om redenen van privacy heb ik de gelaatstrekken in elk geval met opzet enigszins veranderd, zodat de personen niet herkenbaar zijn. G.C.

**KOS
M•S**

www.kosmosuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *Modelli per Disegnare con griglia – Volti caratteristici*
© 2016 Il Castello s.r.l., Via Milano 73-75, 20010 Cornaredo, Milaan
© 2020 Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen, onderdeel van VBK | media
Vertaling: Loes Brouwer-Giroldo
Vormgeving: Martine Bouwman

Kosmos Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

ISBN 978 90 439 2161 9
NUR 476

Inhoud

Inleiding	3
Anatomie	4
Uiterlijke vorm en verhoudingen	6
Enkele tekenmethodes	10
Gezichtengalerie	16
Inspiratiebronnen	78

Alle rechten voorbehouden / All rights reserved

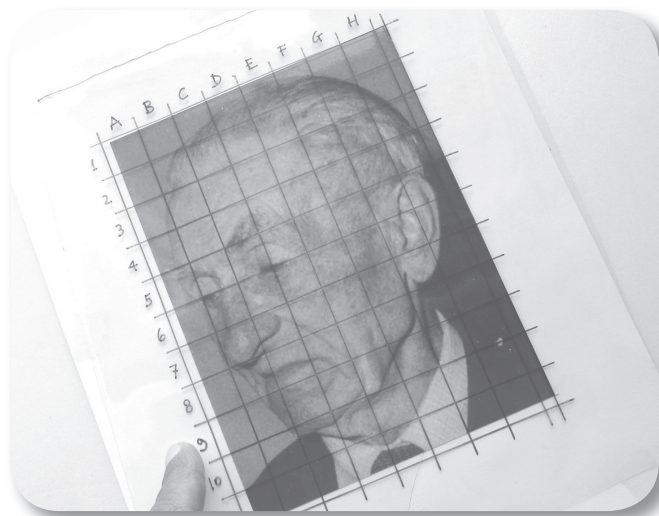
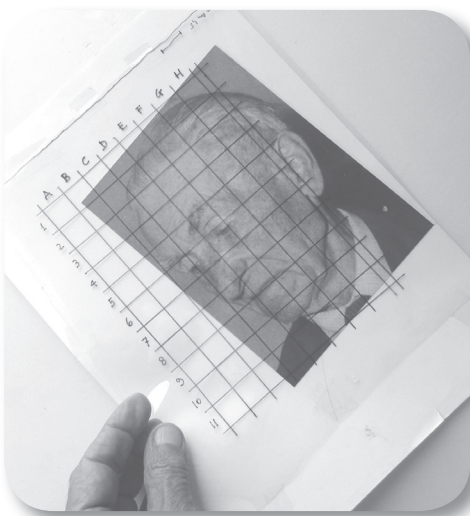
Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, online-publicatie of op welke andere wijze en/of door welk ander medium ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Noch de maker, noch de uitgever kan echter aansprakelijk gesteld worden voor eventuele schade als gevolg van eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden in deze uitgave.

Inleiding

Het gezicht is een deel van het lichaam dat gewoonlijk niet bedekt is en door anderen dus goed geobserveerd kan worden. Men kan de kenmerken of het karakter van een hoofd het best tot uitdrukking brengen door te begrijpen uit welke bijzondere vormen dat specifieke karakter bestaat. Net als bij alle technieken die op observatie gebaseerd zijn, bestudeert men eerst de algemene vormen van het gezicht en analyseert men daarna de afzonderlijke gelaatstrekken door daarvan de structuur, de positie, de verhoudingen of de invloeden van de lichtval te onderzoeken. Men kan de gelaatstrekken van een hoofd benadrukken (en zo een karikatuur tot stand brengen), maar hieraan voorafgaand moet men de werkelijke, objectieve vorm van het hoofd goed begrijpen en weergeven. Ook als we ons alleen beperken tot de observatie van degenen die we tegenkomen, kunnen we echter (uit esthetisch oogpunt) worden aangetrokken door hoofden, uitdrukkingen en gezichten met een voor de kunstenaar interessante structuur. Dit noemen we *karacteristieke koppen*. Bij personen met karakteristieke koppen is het gemakkelijker dan bij anderen om het 'karakter' van de persoon en zijn manier van leven op het eerste gezicht te ontdekken. Dit komt vrijwel altijd tot uitdrukking door het gecompliceerde clair-obscur en de overvloed aan tekens die gezichten, hoofden en zielen kenmerken. Dat verklaart de voorkeur van de kunstenaar voor het gedrag, maar ook voor de 'doorleefde' gezichten, van oudere of rijpere personen, waarop het leven duidelijk zijn sporen heeft achtergelaten. Het verband tussen het uiterlijk en het psychologische of morele karakter van een individu en zijn milieu wordt al sinds de oudheid bestudeerd en is beschreven in de regels van de fysiognomie en, meer recentelijk, in de morfopsychologie. Veel kunstenaars (vooral in de 17e en 18e eeuw, maar ook nu nog, als voor bepaalde theater- of filmrollen acteurs worden gekozen) hebben gezichten van modellen gezocht en nagetekend, die symbolisch de fysieke en psychologische karakters van de hoofdpersonen van hun historische, mythologische of godsdienstige schilderijen zouden kunnen belichamen. Die tekeningen dienden als voorstudie of konden als karakteristieke koppen een esthetische, autonome betekenis en bestemming krijgen.

In dit boek heb ik een reeks 'hoofden' bijeengebracht die ik naar model of foto heb getekend, omdat ik werd aangetrokken door bepaalde karakteristieke eigenschappen. Er bestaan talloze tekenstijlen, maar hier heb ik ervoor gekozen de figuratieve traditie te volgen, en alleen een werkelijk beschrijvende weergave van de vormen te geven in plaats van een meer persoonlijke, 'kunstzinnige' stijl te gebruiken. Daarmee wil ik degene die wil leren tekenen de volledige vrijheid geven de gelaatstrekken uit te werken. De afbeeldingen zouden daardoor de belangstelling van de tekenaar moeten wekken, zodat hij ook andere onderwerpen gaat zoeken in de omgeving waarin hij leeft of die hij bezoekt. Ik hoop dat de oude methode van het raster (zie blz. 13) u op weg kan helpen en de technische basis kan geven (van observatie, verhoudingen, clair-obscur, enz.), waarmee u het gezicht leert tekenen (uiteindelijk zijn alle gezichten 'karakteristiek...') en de beste stijl ontwikkelt. Als het mogelijk is, afhankelijk van de beschikbare tijd en de omstandigheden, is het ideaal het portret naar model te tekenen, maar het is duidelijk dat ook de foto onmisbaar is om gezichtsuitdrukkingen, ongebruikelijke of toevallige houdingen, unieke situaties, enz. vast te leggen. Wel moet men bedenken dat er een essentieel verschil is tussen de bekeken realiteit en zijn fotografische weergave, alleen al vanwege de afwezigheid van ruimtelijke 'diepte'. De werkelijkheid toont het model immers in de drie dimensies van ruimte, terwijl de ruimte op de foto al 'mechanisch' is omgezet in een tweedimensionaal oppervlak. Voor de beginnende tekenaar kan het gebruik van het raster het proces van de waarneming van het werkelijke volume en de vereenvoudiging daarvan in een vlakke afbeelding vergemakkelijken.

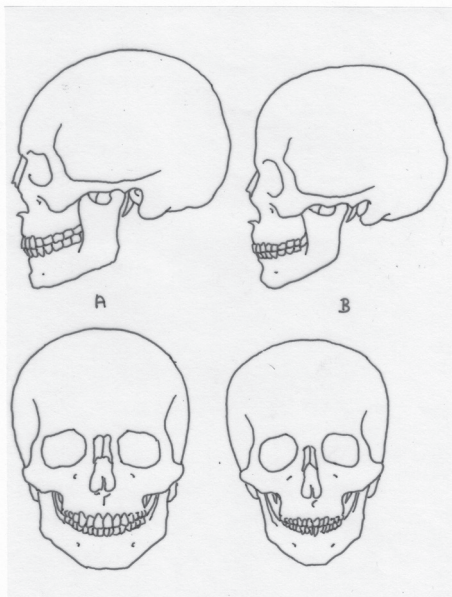

Anatomie

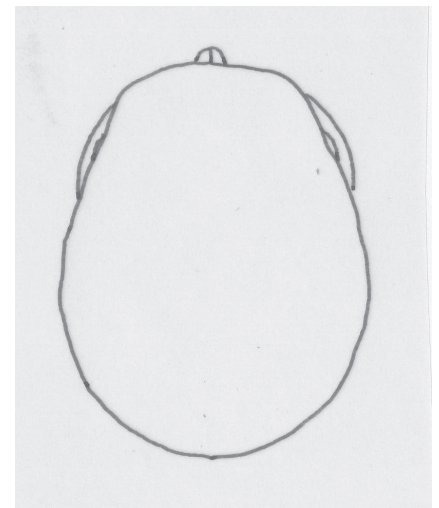
Als men een persoon observeert, wordt duidelijk dat de beenderen van het hoofd gemakkelijk te herkennen zijn, omdat de 'zachte weefsels' (de spieren, de huid, het onderhuids weefsel, de banden, enz.) het oppervlak van de schedel volgen en het alleen in sommige zones vergroten en aanvullen.

Beenderen en gewrichten. Globaal gesproken bestaat de schedel uit twee delen: het bovenste ovale deel (de *hersenschedel*) dat de hersenen bevat, en het piramidevormige deel daaronder (de *aangezichtsschedel*), waar zich ook enkele zintuigen (ogen, neus, enz.) en het begin van het spijsverteringskanaal en de luchtwegen bevinden. Bijna alle beenderen zijn met elkaar verbonden door onbeweeglijke gewrichten. Het enige mobiele bot is de onderkaak, die binnen de grenzen van het kaakgewricht kan bewegen.

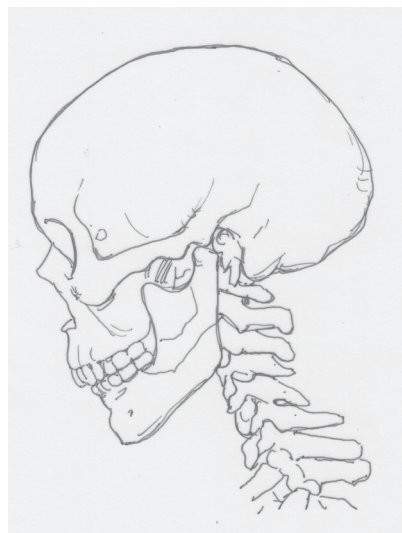
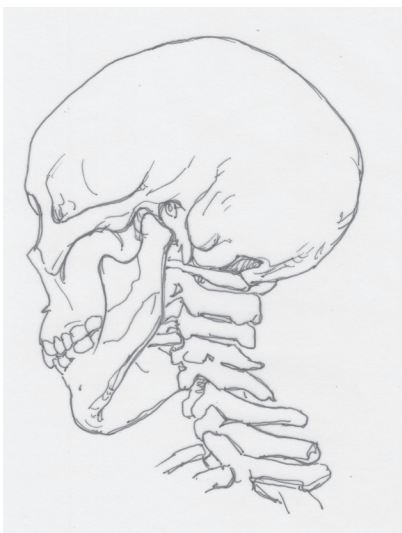
Spierstructuur. Op de schedel zitten twee soorten spieren: de *aangezichtsspieren* die aan de huid zijn gehecht, vooral bij de aangezichtsschedel, bepalen de verschillende gezichtsuitdrukkingen. De *kauwspieren* bewegen de onderkaak (slaapspier, wangkauwspier, kauwspier, enz.). Veel spieren van de hals zitten vast aan de basis van de schedel en dienen om het hoofd te draaien, te buigen of uit te strekken. Een dunne, lange spier (platysma) loopt onder de huid van de hals en beweegt de onderkaak naar beneden.

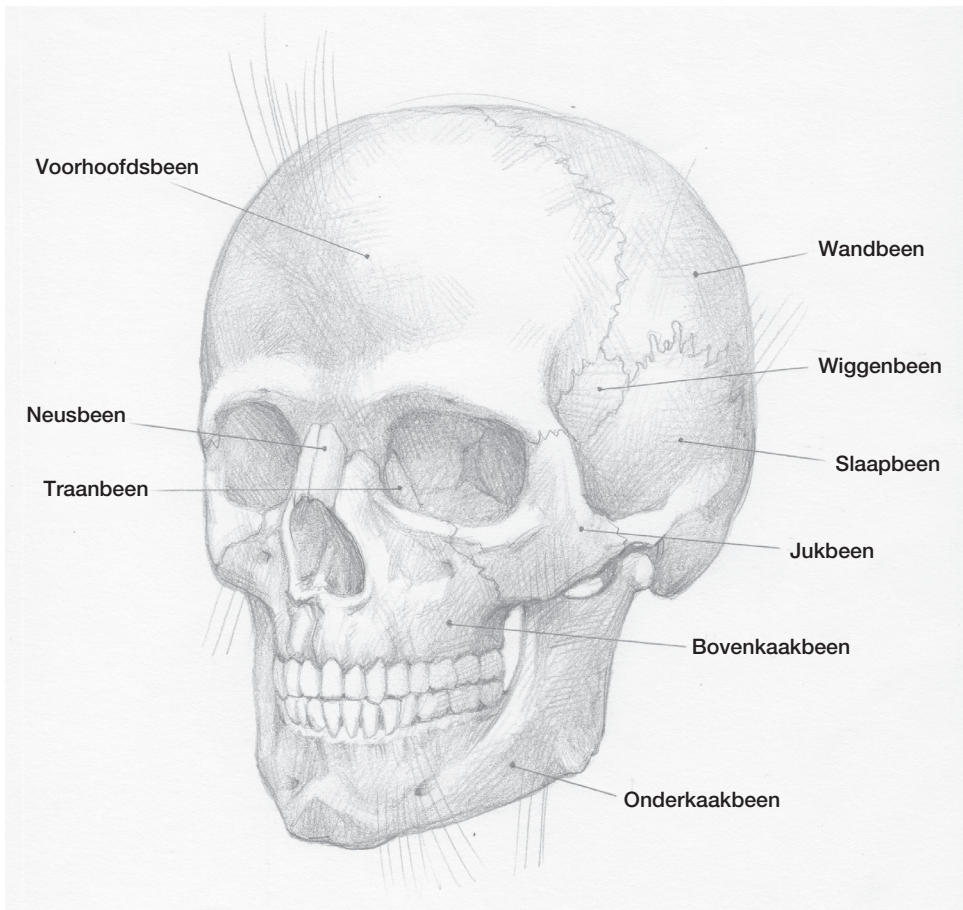
Zij- en vooraanzicht van de schedel van een volwassen man (A) en van een volwassen vrouw (B).

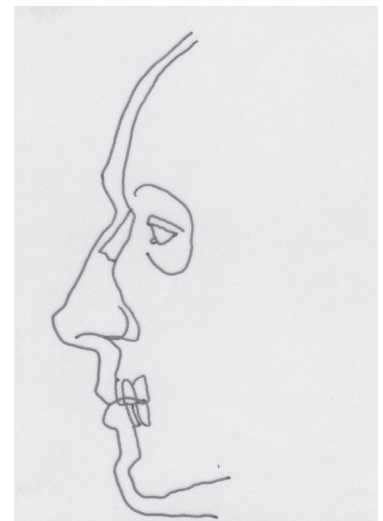
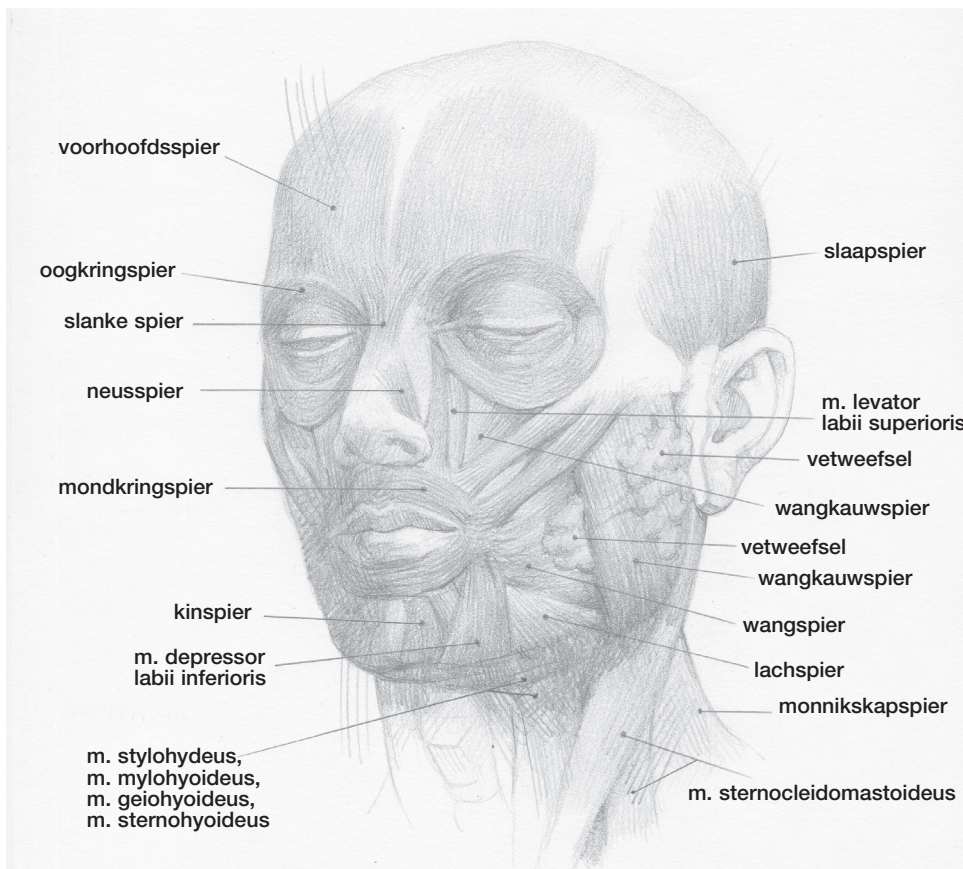
Bovenaanzicht van het schedeldak: de voorkant is smaller dan de achterkant.

Schedel in schuin-achteraanzicht en zijaanzicht: hij is verbonden met het cervicale deel van de wervelkolom dat de spieren in de hals ondersteunt. Door de bewegingen van de afzonderlijke ruggenwervels kan het hoofd worden uitgestrekt en voor- en zijwaarts worden gebogen.

Schuin-vooraanzicht van de hele schedel met de namen van de beenderen die daarvan het uiterlijk bepalen.

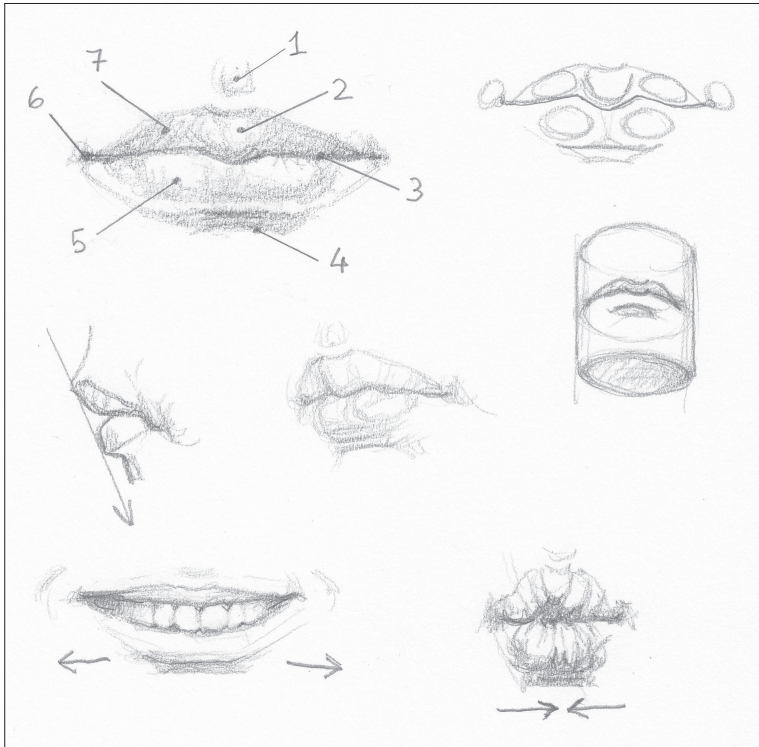

Schuin-vooraanzicht van de meest oppervlakkige spieren van het hoofd en de hals.

Verbanden tussen het profiel van het gezicht en dat van de onderliggende botstructuur: de dikte van de zachte weefsels (de spieren, de huid, het onderhuids weefsel, enz.) varieert al naar gelang de zone van het hoofd, en de leeftijd, het geslacht, de gezondheid en de voeding van het individu, enz. De oogbol staat in een precieze verhouding met de oogkas waarin hij ligt.

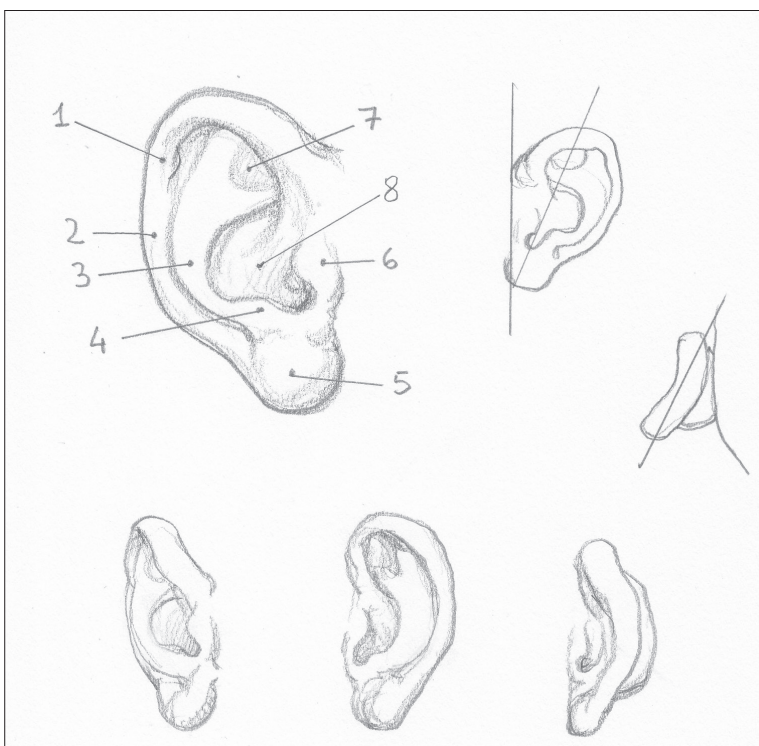
Uiterlijke vorm en verhoudingen

Een gezicht wordt 'karakteristiek' genoemd als het in zijn geheel genomen opvallende gelaatstrekken heeft die de persoonlijkheid, specifieke gedragingen en uitdrukkingen van een persoon laten zien. In dat geval zijn deze gelaatstrekken zowel afzonderlijk als gezamenlijk interessant voor de kunstenaar, vanwege hun uitzonderlijke expressiviteit. Die expressiviteit is natuurlijk altijd gebaseerd op de anatomische kenmerken van de voornaamste zones van het gezicht (ogen, neus, enz.), met alle mogelijke variaties, afhankelijk van het geslacht, de leeftijd of de bevolkingsgroep.

De lippen. De lippen liggen op de tandbogen en hebben meestal een rood-roze kleur. De bovenlip heeft een complexere en duidelijkere vorm dan de onderlip, die ronder is. De lippen zijn zeer beweeglijk en kunnen afhankelijk van de gelaatsuitdrukking en handeling allerlei posities aannemen. Op de tekeningen hiernaast zijn enkele elementen van hun vorm en structuur aangegeven, waarmee u rekening moet houden om ze correct weer te geven.

1 – filtrum, 2 – Cupidoboog, 3 – liplijn, 4 – kin-lipgroef,
5 – bovenlip, 6 – mondhoek, 7 – bovenlip

De oorschelpen. De oorschelpen vormen het uitwendige deel van het gehoororgaan en bevinden zich dan ook ter hoogte van de gehoorgang, net achter het kaakgewricht. Ze bestaan voor het grootste deel uit kraakbeen (dat het oor zijn karakteristieke schelpvorm geeft) en voor een klein deel uit zachter, vlezig weefsel (de oorlel). Hoewel de structuur bij alle mensen hetzelfde is, kan het buitenoer aanzienlijk verschillen in afmeting, vorm of manier van aanhechting.

1 – Darwinsknoop, 2 – helix, 3 – antihelix, 4 – antitragus,
5 – oorlel, 6 – tragus, 7 – fossa triangularis, 8 – concha

NB. Uiteraard is deze beschrijving beknopt en algemeen, en vooral bedoeld om de observatiecapaciteiten van de kunstenaar te stimuleren. Voor meer en uitvoeriger informatie verwijs ik u naar het boek: Giovanni G. Civardi, *De kunst van anatomie tekenen*, Uitgeverij Kosmos, Utrecht 2014.

Enkele tekenmethodes

De tekening is een middel om te leren 'zien' wat ons omringt of wat onze ideeën of gevoelens voortbrengen. Men kan besluiten met een tekening informatie te verzamelen die betrekking heeft op dat wat men ziet of daaruit de belangrijkste en interessantste elementen te halen. Per slot van rekening zijn het 'karakter' en de eigenschappen van een vorm belangrijker dan het uiterlijk alleen. De verschillende tekentechnieken worden gebruikt om deze aspecten op de meest interessante en doeltreffende manier weer te geven. Hieronder noem ik slechts twee van de eenvoudigste en meest traditionele methodes (*lijnmethode* en *toonmethode*), die afzonderlijk kunnen worden toegepast of kunnen worden gecombineerd tot een derde (gemengde) methode.

Het menselijk gezicht leent zich uitstekend om met deze grafische methodes te experimenteren en daarbij op zoek te gaan naar dat wat de kunstenaar het meest stimuleert of hetgeen het beste bij zijn esthetische gevoel of bij de kenmerken van het model past. Bij het tekenen van zogenaamde 'karakteristieke koppen' zou u ook moeten nadenken over de manieren en resultaten van visuele waarneming. Al in de eerste weken van zijn leven wordt een baby bijvoorbeeld aangetrokken door de karakteristieke vorm van een menselijk gezicht, ook als deze vorm zich beperkt tot een ovale figuur met schematische vlekken die twee ogen, een neus en een mond voorstellen. Ook is het bijvoorbeeld zo dat velen van ons (bijvoorbeeld rechtshandigen), onafhankelijk van culturele gebruiken, een afbeelding meestal van links naar rechts 'lezen', terwijl anderen dit precies omgekeerd doen.

De hier toegelichte methodes zijn natuurlijk slechts enkele van de vele mogelijkheden: als men eenmaal met behulp van het raster de hoofdlijnen van de contouren en de structuur heeft getekend, kan men verdergaan met elke techniek en stijl waaraan men de voorkeur geeft.

Lijnmethode. De toon is onderschikt aan de lijn of is afwezig: de lijn bepaalt dus de contouren. De lijn bestaat niet in de natuur maar is de meest instinctieve en oudste grafische norm om de vorm van de totale contour en de afzonderlijke elementen van een onderwerp te omschrijven. De lijn kan dun en constant zijn, of ongelijkmatig, dik, hoekig, onderbroken of gekruist, al naargelang het tooneffect dat men wil aanbrengen. De lijnmethode heeft betrekking op de manier waarop de grafische werktuigen worden gebruikt, maar hangt daar niet van af. Sommige werktuigen zijn echter wel geschikter dan andere: harde grafiet, pen en inkt, vilstift, enz.

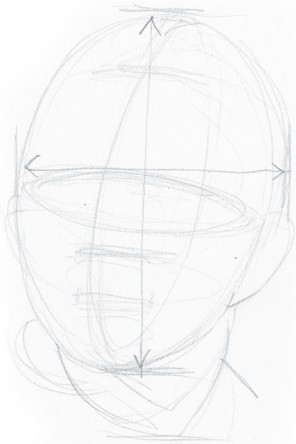
Toonmethode. De lijn is ondergeschikt aan de toon of is afwezig: de toon bepaalt de vorm. De toon is het contrast dat de heldere, verlichte gebieden van een onderwerp onderscheidt van de donkere, in de schaduw gelegen gebieden. De materialen die zich lenen voor de 'schilderachtige' weergave van het portret zijn het geschiktst, zoals zachte grafiet, houtskool, aquarel, enz. (zie blz. 26 voor een vergelijking van de lijnmethode en de toonmethode bij hetzelfde onderwerp).

Gezichtengalerij

Zo gebruikt u dit boek. De in dit deel afgebeelde tekeningen (van blz. 16 t/m 77) zijn bedoeld als inspiratiebron en als oefeningen om de verhoudingen en vormen van het 'karakteristieke' gezicht goed te leren bekijken. De tekenstijl die ik daarbij gebruik heb, is tamelijk 'neutraal' en weerspiegelt mijn bedoeling om alleen de objectieve elementen van elk gezicht weer te geven. Ik laat daarmee aan degene die een tekening wil natekenen de keus om deze gegevens als basis te gebruiken en zijn eigen grafische vertolking te geven, volgens de stijlen en technieken die hij het geschiktst acht en het meest overeenkomen met zijn eigen esthetische gevoel. Elk portret is vergezeld van een snelle voorstudie van de voornaamste tonen en hun verhoudingen: deze studies zijn met een erg zacht potlood gemaakt en kenmerken zich door een veel vrijere stijl (haast zoals bij een schets of visuele aantekening) dan de stijl die ik daarna bij het portret heb toegepast.

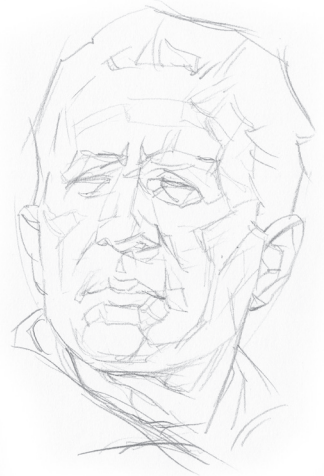
Het raster wordt meestal op de oorspronkelijke afbeelding getrokken, maar ik heb calqueerpapier gebruikt en daarop alleen de belangrijkste gelaatstrekken overgetrokken die voldoende zijn om de tekening verder uit te werken.

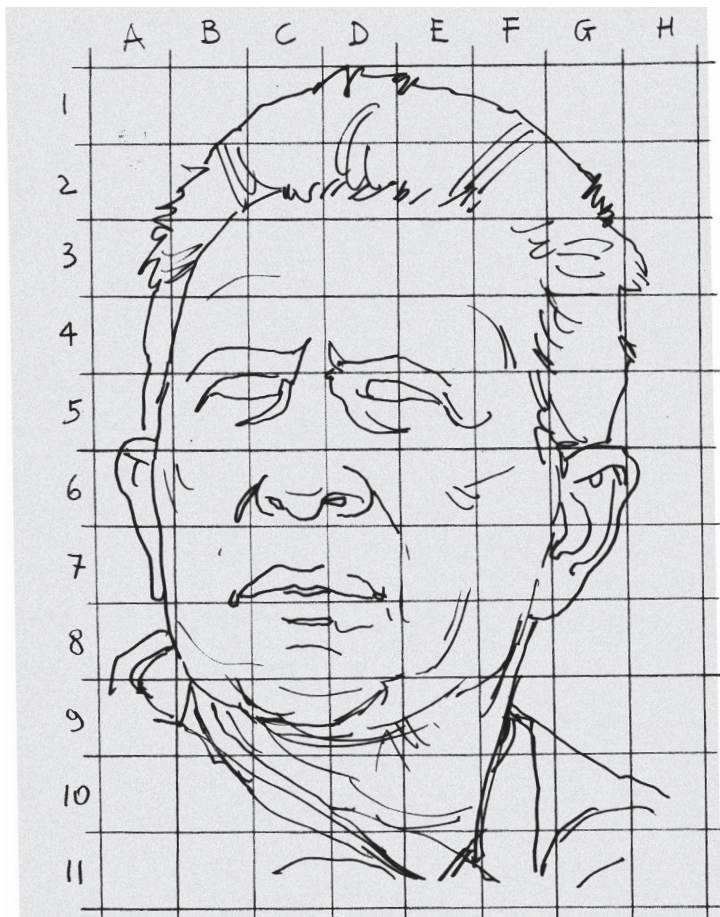
Fase 1: vorm en totale afmetingen

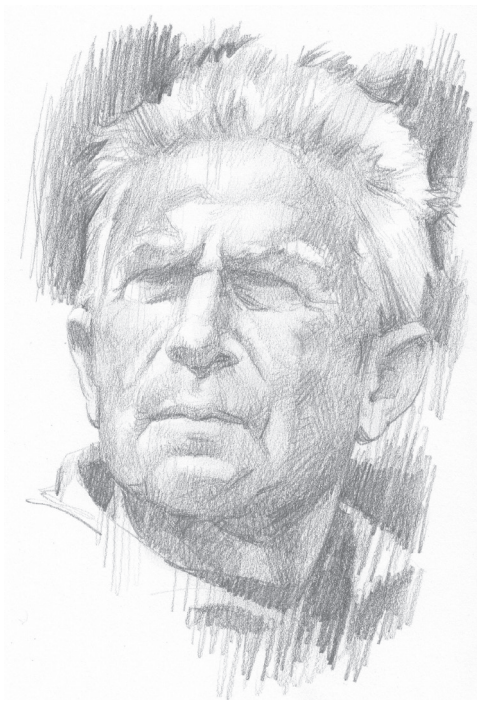
Fase 2: verhoudingen

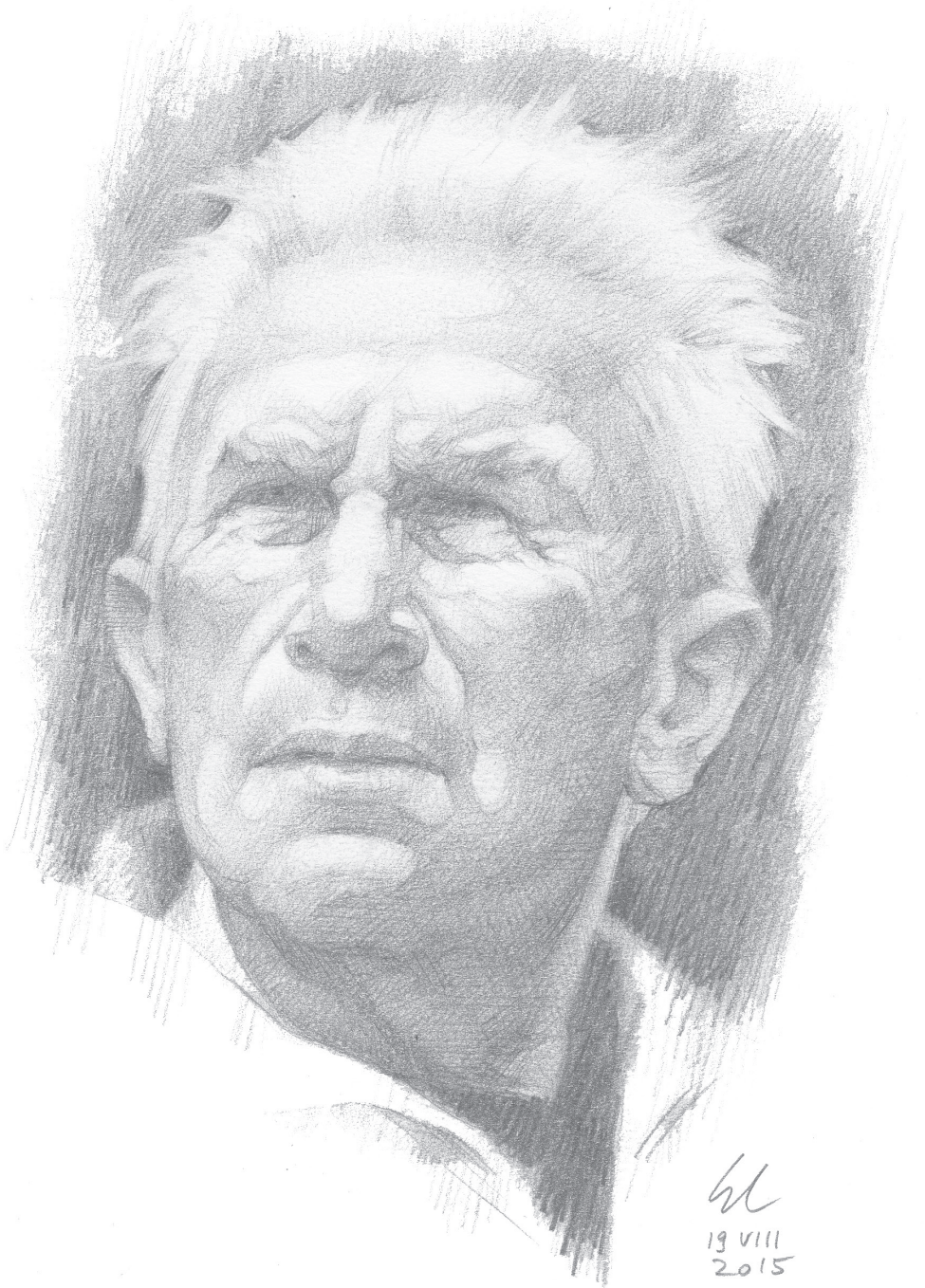
Fase 3: vlakken en structuur

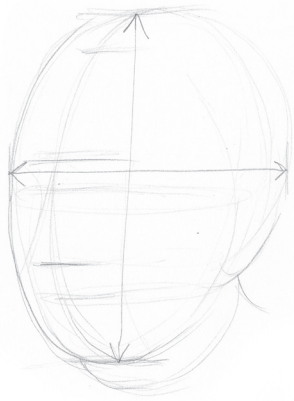
Fase 4 en volgende: regeling toonwaarden

Toonstudie

Techniek en methode. Alle portretten van 'karakteristieke koppen' in dit deel van het boek zijn uitgevoerd met grafiet (HB en B) op papier (21 x 28 cm), dus in zwart en wit. De toonstudies bij vrijwel elk portret zijn echter uitgevoerd met zachtere grafiet (4B en 6B) op papier (15 x 21 cm). Het raster dat bij elke figuur is afgebeeld kan dienen als leidraad (na het ook in de gewenste afmetingen op de drager te hebben overgetrokken) om de belangrijkste contouren van het hoofd na te tekenen. Nadat u de totale afmetingen summier hebt aangegeven, bestaan de volgende uitwerkingsfasen uit de controle van de verhoudingen, de bepaling van de 'vlakken' en de verdeling van de tonen van het clair-obscur.

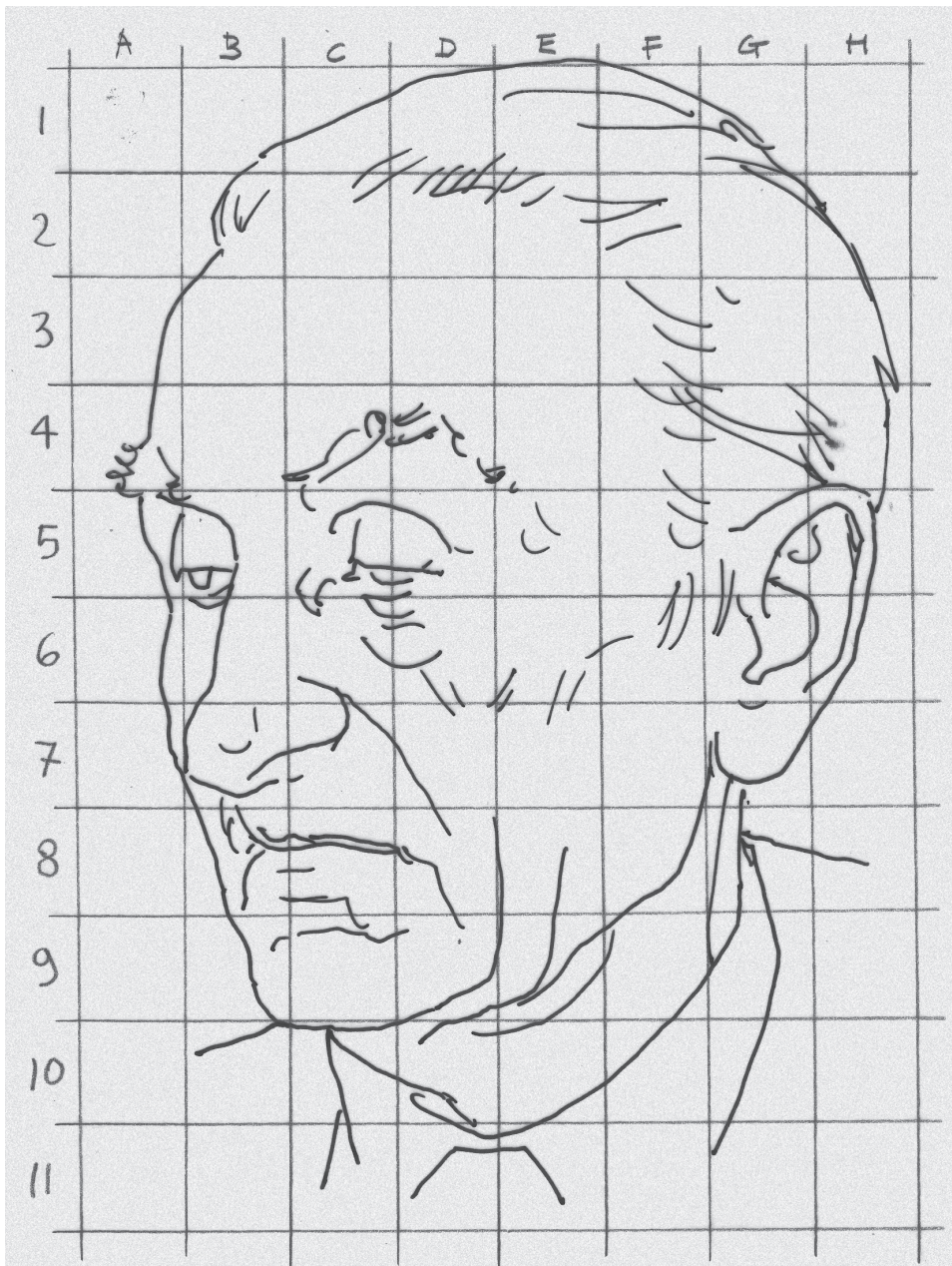
Fase 1

Fase 2

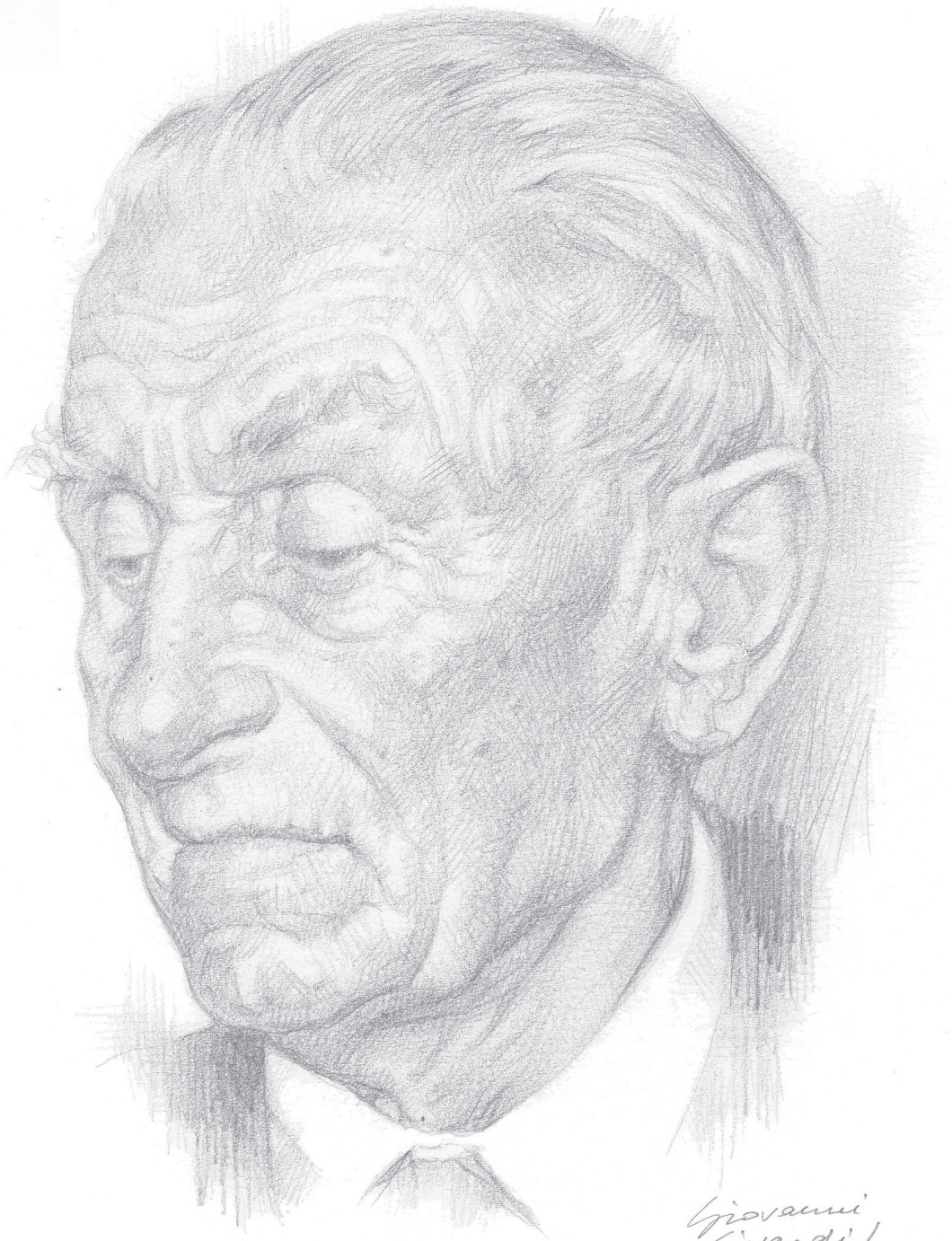
Fase 3

Fase 4

Toonstudie

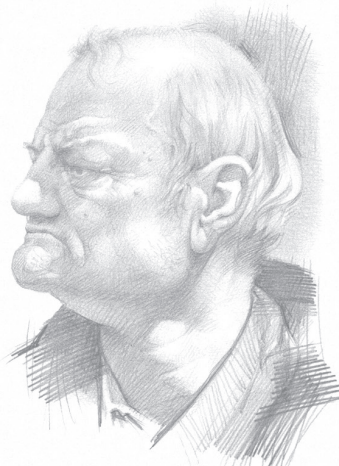
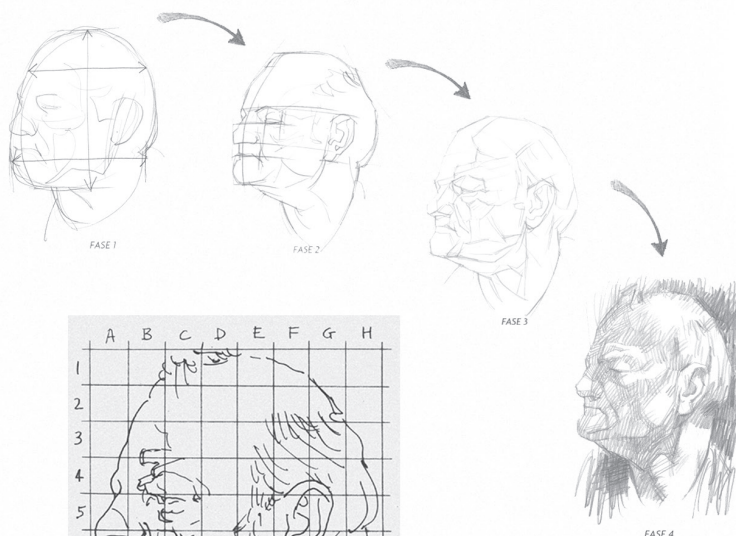
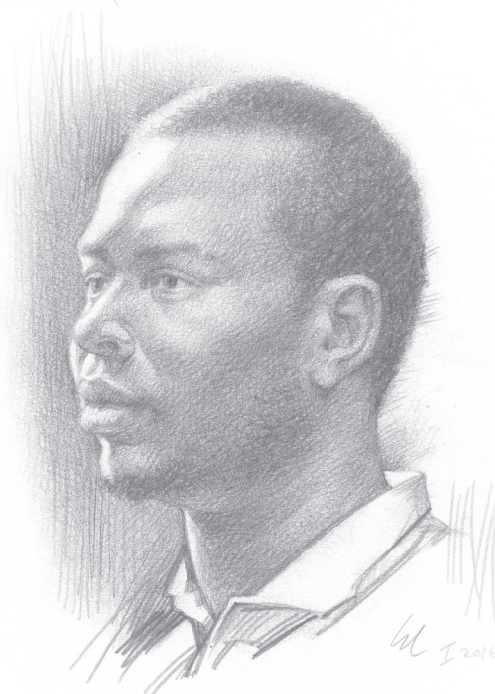
*Giovanni
Livardi/.*

GIOVANNI CIVARDI

Tekenen met behulp van een raster

KARAKTERISTIEKE KOPPEN

In deze nieuwe serie van de Italiaanse kunstenaar Giovanni Civardi leer je stap voor stap modeltekenen met behulp van handige rasterlijnen. Naast de techniek en werkwijze komen onder andere de afmetingen, verhoudingen, structuur en schaduwen van het onderwerp aan bod. Bovendien bevat het boek een uitgebreide modellengalerie met eindeloos veel voorbeelden. Zo wordt realistisch natekenen makkelijker en leuker!

9 789043 921619

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 476
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen